

לוד העתיקה

שימור חאן אל חילו
ומסבנת אל פאר, 2013

דוח ביצוע על ידי אדריכל גיורא סולר
מרץ 2014

העבודות בוצעו עבור עיריית לוד

מימון העבודות על ידי
החברה הממשלתית לתיירות

במשך שנת 2013, בוצעו פעולות אינטנסיביות של שימור ושחזור חלקי בשני מונומנטים בעיר העתיקה של לוד. האחד הוא חאן אל חילו והשני, המכונה מסבנת אל-פאר. שניהם ככל הנראה שמות של משפחות לודאיות (למרות שבעבר פרשו את משמעות שם החאן בערבית "יפה" או "מתוק"). בחאן היה זה כבר סבב שלישי או רביעי של עבודות, בעוד במבנה המסבנה בוצעו עבודות שימור בפעם הראשונה. הטכסט להלן לא מתיימר להיות דו"ח אדריכלי או ארכיאולוגי, אלא דיווח על פעולות השימור שהתבצעו בשנה האחרונה. יחד עם זה, מובא תיאור תמציתי ביותר של המכלולים.

חאן אל-חילו

תאור קצר:

בניין החאן הוקם ככל הנראה בשלבים ועובדה זאת מתבטאת בתכניתו. לחאן תכנית טרפזית והוא מבונה בשלושה צדדים, צפון, מזרח ודרום, בעוד צידו המערבי היה סגור בעבר רק בקיר ובמבנים של לוד ההיסטורית (שנהרסה). הכניסה הראשית לחצר החאן היא בדופן הדרומית שלו ולה מבנה שער מפואר יחסית ופתח רחב, שאפשר כניסת עגלות וחיות משא. בדופן הצפונית קיימת כניסה קטנה, להולכי רגל בלבד. האגף הצפוני של המכלול מורכב מאולם ארוך, עם מספר קמרונות צולבים ובחלקו המזרחי שני חדרי נוספים, חצר קטנה וייתכן שהיו שם מדרגות לגג. לאולם הארוך, שייתכן מאד והיה החלק המקורי והקדום ביותר של המכלול, הייתה פעם כניסה משלו, מכיוון צפון. כאשר הפך לחלק מחאן בעל חצר מרכזית, נאטמה הכניסה המקורית. כניסה זו הועברה לחצר הקטנה ולחדרים שממזרח לאולם.

האגף המזרחי של החאן מורכב ממספר חדרי לא גדולים, שלכל אורכם פורטיקו. החדרים בעלי התקרות המקומרות, נפתחים לפורטיקו ויש להם חלונות עליונים אל מחוץ לחאן.

האגף הדרומי הוא המורכב ביותר. אגף זה הוא דו קומתי, וחלקו החיצוני פנה ככל הנראה לרחוב, שהיה צמוד לחאן מדרום. אל פנים חצר החאן נפתחים מספר חדרי, דומים לאלה שבאגף המזרחי, אבל בלי פורטיקו. לגב החדרים צמודות מספר חנויות שפנו אל מחוץ לחאן. מעל החלק של החנויות קיימת קומה שניה ובה מספר חדרי, עם שרידי קמרונות וטיח ברמה גבוהה יותר מאלה שבקומת הקרקע. באגף זה נמצא חלל השער הראשי שתואר לעיל.

הקצה המערבי של האגף הדרומי מסתיים בחדר צר וטרפזי, שהיווה את החלל הפינתי, הדרום-מערבי של המתחם. בהמשכו היה קיר תוחם שחבר את החדר הקיצוני עם הקיר המערבי של האולם באגף הצפוני. בנוסף, יש בקצה המזרחי של האגף הדרומי, חלל שאינו פונה אל תוך החאן, מלבד חלון שלו, אבל מהווה חלק מהמסגרת הכללית של המתחם.

מצב פיסי:

החאן היה כבר בשנות ה-80 של המאה העשרים, וככל הנראה מוקדם מכך, במצב הרס מתקדם. יחד עם זה, הוא עומד עד לגובה גגות ובמרבית האגפים שלו הקמרונות היו שלמים, אם כי במצב קשה. הקומה השנייה הרוסה בחלקה וכך גם החנויות. בראשית שנות ה-90 נעשתה עבודת תמיכה זמנית, ע"י רשות העתיקות – אולם לא היה לה המשך במשך למעלה מעשר שנים.

בשנת 2008 התחילו במקום עבודות, ביוזמת מכון ישראלי לארכיאולוגיה, שמטרתן הראשונית הייתה הצלת הקיים והאטת הידרדרות מצב האתר. בשלב הראשון נגדעו שני עצי אזדרכת גדולים שאיימו להרוס חלק מהאגף הצפוני. כמו כן בוצעו תמיכות זמניות לקיר הדרומי של ובעיקר לפינתו הדרום-מערבית. התמיכות נעשו מעץ ושקים מלאים באדמה, כמשקל נגד לנטיית הקיר. בוצע ניקוי כללי של הגג וחיסול צמחיה שעלתה מראשו.

טופלו קירות החלל המזרחי שבאגף הדרומי, במטרה לעצור המשך הרס, בוצעו שחזורים בפינה הצפונית-מזרחית של החאן מקום בו נפערו פרצות בקירות המבנה. נקבעו סורגים בכול פתחי החאן והותקנה גדר באגפו המערבי, הפרוץ. כמו כן הותקנו שערי עץ, ניתנים לנעילה, בפתח הראשי של החאן (השערים והאלמנטים מברזל שהותקנו בהם, סבלו בהמשך מפגיעות חוזרות).

מחוץ לאתר נעשו עבודות מוגבלות להטיית מי נגר עילי, בעזרת תעלה רדודה וסוללה נמוכה (בעיקר מול השער הראשי).

בשלב שני שוחזרו קשתות של פתחים בחדרי האגף הדרומי, במטרה למנוע המשך התמוטטות של הקירות, מאחר ואבני המשקופים המקוריות נלקחו או נפלו. קירות האגף טופלו ושוחזרה חלקית גומחה עם אגן מים בקיר החצר של אגף זה.

בגלל שהעבודות מבוצעות באופן מקוטע ובין תקופות השימור לא קורה באתר דבר(מלבד פגיעות שונות) ואין עבודות תחזוקה, הרי שכצפוי, חלה בו הידרדרות נוספת.

חלקי קמרונות באולם הצפוני התמוטטו בחורף 2013 ו"משתמשים" שונים נכנסו לאתר, פגעו בשערים ובאלמנטים אחרים. חלק מהתמיכות הזמניות החלו להראות סימני "עייפות".

פרוייקט 2013:

במגמה של שיקום הרס מהחורף האחרון ובניסיון למנוע הרס נוסף, בוצעו העבודות הבאות:

ניקיון כללי של האתר, חדרי והגג שלו.

החלפת תמיכות זמניות בקבועות, כולל ביטול הצורך בתמיכות, באמצעות שחזור חלקי של אומנות אבן חיצוניות, כדוגמת המקור ועל בסיסו.

בדרום-מערב האולם, מחוצה לו, הושארו תמיכות שכוללות שקי אדמה גדולים ואלו חוזקו בבניית אבן מחופה בטיח סיד. החלפת התמיכה הזאת בעתיד תתאפשר רק לאחר חשיפה נוספת של המבנים שהיו צמודים לחאן באזור זה. שחזור חלקי לפחות של המבנים הללו יספק את התמיכה הנדרשת לחלל האולם.



נעשה כיחול עמוק ומילוי מרווחים בין אבני קירות ובעיקר בין אבני הקמרונות. המילוי חיזק משמעותית את הקמרונות ואמור למנוע התמוטטויות בשנים הקרובות.

בוצע מילוי שיטתי של חומר מילוט על בסיס סיד בכול מקום בחאן בו ליבת המבנה הייתה חשופה כתוצאה מהרס ובלייה. עבודות המילוי יסייעו בעצירת תהליכי הבלייה לשנים אחדות, אך לא לזמן ממושך.



פרט למילוי משקים וייצוב קמרונות (על ידי מהנדסת ליליה סוחנוב)



מילוי משקים עמוק: בחלק הימני אחרי ובשמאלי לפני

אבנים חסרות
בקמרון

סדק באגף
המזרחי

חור שנפער בתקרת האולם הצפוני שוחזר



הכנת תבנית לשחזור קשת הקמרון

הקמרון המרכזי באולם אשר קרס בחורף 2013



תבנית הקמרון המרכזי והקשת המרכזית
המשוחזרת

פיגומים לתבנית הקמרון המרכזי באולם



חתך בקמרון המציג מילוי מסיבי ושכבות טיח רבות



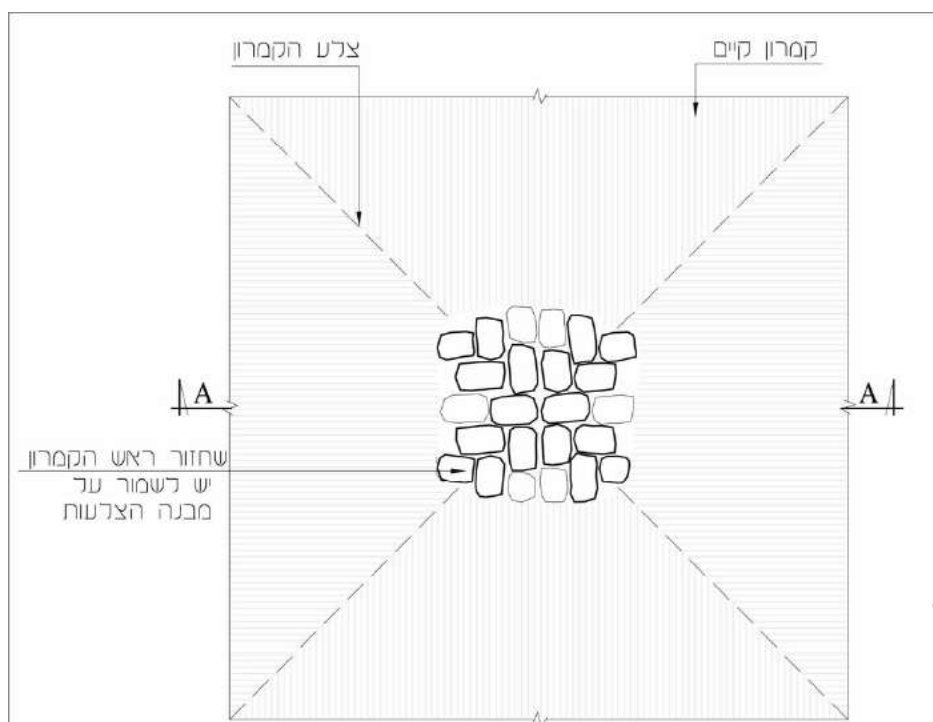
שחזור הקמרון בבנייה אנכית של אבנים



מילוי משקים עמוק בתקרת האולם למניעת קריסה עתידית



בקרה על מבנה הקמרון לפני מילוי וטיח



פרט לשחזור ראש קמרון שקרס (על ידי מהנדסת ליליה סוחנוב)

כמו כן שוחזר הקמרון המערבי באולם זה, אשר היה חסר לגמרי.
 לצורך שחזורו והשלמת גג המבנה, שוחזרו חלקית גם הקירות שנושאים אותו.
 בכך התקבל אולם ארוך, שלם בקירותיו ובקמרונותיו.



שלב ראשון בהכנת תבנית לשחזור הקמרון



הקמרון המערבי של אולם החאן לפני תחילת העבודות



שחזור הקיר המערבי לגובה בסיס הקמרון



המשך בניית התבנית



בניית הקמרון באמצעות אבנים ניצבות



תהליך השחזור



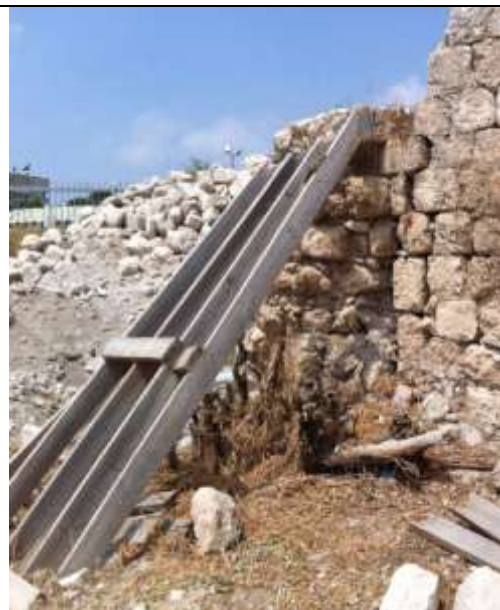
סגירת הקמרון בטיח



שלב מתקדם בביצוע השחזור



שיקום וחיזוק הבחן הדרומי-מערבי של האולם



התמיכות הזמניות לפינה הדרומית
מערבית באולם



שחזור הבחן הדרומי-מערבי וקטע מהקיר המערבי לצורך
תמיכת האולם



חשיפת בסיס הקיר המערבי הסוגר
של החאן



יצירת בחן זמני מאבני דבש בקיר המערבי של האולם



בחן צפוני-מערבי שוחזר לצורך תמיכת האולם



מראה כללי של האגף המערבי של האולם בגמר העבודות



גמר בטיח סיד של בחן אבני הדבש

חלק ניכר מהעבודה הושקע בניקוי מלא של הגגות, חיסול הצמחייה ומניעת צמיחתה מחדש, סגירת כל החורים והפערים בגג ומריחה של כולו בשכבת טיט. הגג לא נאטם נגד חדירת מי גשמים, אולם נבדקו השיפועים שלו, כדי להבטיח שלא יעמדו עליו מים.



מילוי שיטתי של סדקים בגג



חורים, ליבה חשופה וצמחיה בגג לפני תחילת העבודות



פתיחת ניקוזים ושיקומם



גג האגף המזרחי לאחר ביצוע העבודות



ביצוע עבודות גמר בשולי גג האולם למניעת המשך בלייה



פתח הניקוז לאחר גמר הטיפול בו



עבודות גמר בשולי הגג של האגף הדרומי



יציקה מלאה של גג האגף הדרומי שהיה במצב שימורי קשה

חדרים באגף המזרחי טופלו באמצעות כיחול עמוק והחזרת אבני פתחים. החזרת האבנים נועדה למנוע המשך התדרדרות והתחלה של יצירת חללים שימושיים שאף ניתנים לסגירה.



ולאחר העבודות



מראה הפורטיקו המזרחי לפני העבודות



מילוי משקים שיטתי בכול תקרת הפורטיקו המזרחי



ייצוב קשתות האגף המזרחי

העבודה כללה חיזוקים והשלמות מקומיות של החנויות שפנו לרחוב הדרומי. מולאו סדקים עמוקים. בוצע שחזור של קמרון החנות השנייה ממערב לשער החאן והושקעה עבודה רבה בפינוי שפכים מכול החדרים המקורים, עד לחשיפת רצפת הבטון שלהם. השלבים הבאים יכללו השלמתם עד לקבלת חזית משוקמת מלאה, חלק חשוב של הפרויקט.



שחזור הקמרון בחנות השנייה ממערב לשער
החאן



הקמרון בחנות השנייה ממערב לשער לפני
העבודות



שחזור קירות בין החנויות הדרומיות



הקמרון בחנות השנייה לאחר העבודות

לראשונה טופלו שרידי החדרים של הקומה השנייה. אלה יושבים מעל החנויות שבאגף הדרומי של המתחם ונפגעו קשה כאשר כל האגף התמוטט חלקית. חוזקו קירות הקומה השנייה והחדרים נוקו ממפולות ופסולת. באחת הרצפות הושלם ותוקן חור גדול.



מילוי וייצוב ליבות וקירות בקומה השנייה



רצפת חדר בקומה השנייה לאחר ששוקמה

נוקה עד הרצפה החדר הדרום-מערבי הקטן של המתחם, שהיה מלא בשפך ופסולת ומלבד קירותיו החיצוניים היווה את החלק הלא מוכר היחיד של החאן.



החדר המערבי לאחר שימור



החדר המערבי באגף הדרומי לאחר חשיפתו ולפני שימור

הוגבה חלקו המזרחי הקיר הצפוני של המתחם, במקום בו יש שער כניסה מקורי. בשלב העבודות הקודם הותקן בפתח שער ברזל, אולם זה לא מנע כניסה לחאן. בשלב הנוכחי הוספו מוטות אנכיים מעל השער. אלה והגבהת הקיר אמורים להקשות על כניסה לא מבוקרת לחאן.



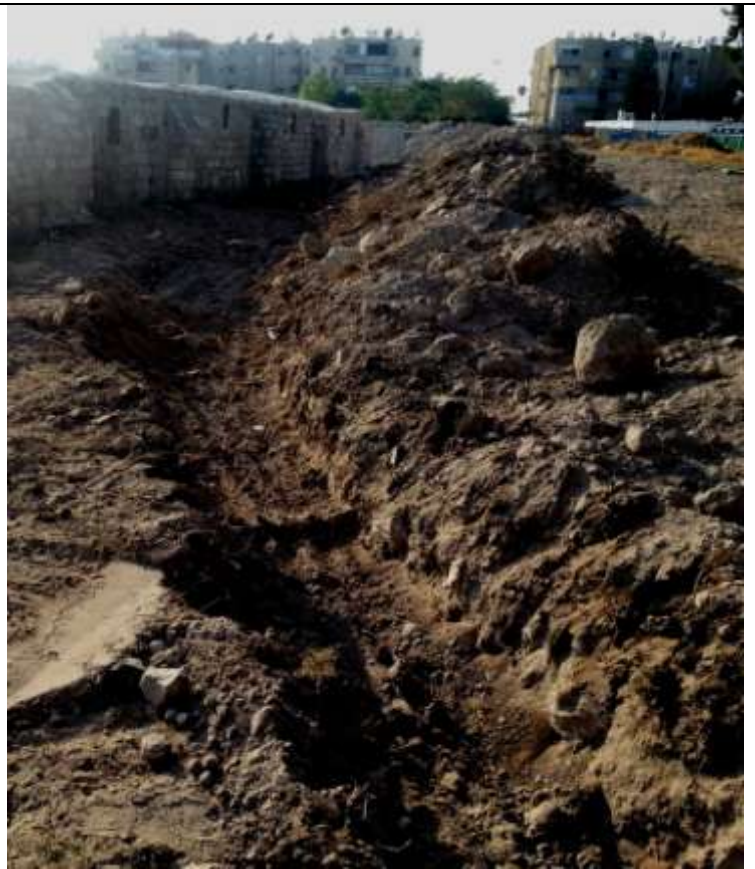
הגבהת השער והקיר הצמוד לו למניעת כניסה לחאן

הקיר והשער הצפוני לפני תחילת העבודות

הריסת לוד ההיסטורית ופילוס שטח ההריסות, גרם להגבהת מפלס הקרקע מחוץ לחאן באופן משמעותי. כתוצאה מכך הפך החאן למקום הנמוך באזור, אליו זורמים מי נגר עילי (גשם). כדי להקטין משמעותית את נזקי הנגר בוצעו עבודות ניקוז היקפיות יסודיות, ע"י חפירת תעלה רחבה לאורך כל הקירות הצפוני והמזרחי של החאן, וכן בצמוד לגדר ממערב לחאן, תוך הרמת סוללת עפר במקביל לתעלה.



תעלת ניקוז מדרום לחאן



תעלת ניקוז מצפון לחאן, מבט ממזרח



תעלת ניקוז ממזרח לחאן



תעלת ניקוז מצפון לחאן, מבט ממערב

חשוב לציין שבחצר החאן בוצעו חפירות, (לא בזמן עבודות השימור ולא כחלק מהן) בעזרת הקהילה המקומית, כדי להבין את עברו ואת מה שקדם לו. חפירות אלו, כמו גם כל האזורים הפתוחים של החאן, סגורים באמצעות גדר ברזל ושערים נעולים.

כדי שעבודות השימור והשחזור לא תרדנה לטמיון, חשוב ביותר שיהיה להן המשך ושהאתר יתוחזק באופן שוטף. הערובה לשימור היא שימוש נכון וכדי להגיע למצב בו ניתן להשתמש במתחם החאן, חשוב לבצע עבודות שימור/שחזור נוספות ובעקבותיהן פיתוח.



מנוחת המשמרים – צוות השימור של החאן בזמן הפסקה

מסבנת אל-פאר

תיאור קצר:

המבנה המכונה "מסבנת אל פאר" הוא מכלול מורכב אדריכלית והנדסית, הממוקם צמוד לשוק לוד המפורסם. המבנה סבל משימושים 'לא רצויים' (שירותים מאולתרים, מזבלה, שיכון לחסרי בית ועוד) וכן מהתמוטטויות מתמשכות, כולל אחת מאסיבית בחורף 2013. לפני שנים בודדות המבנה גודר ע"י עיריית לוד, בהיותו לכל הדעות מבנה מסוכן, ולמרות זאת נגיש לציבור. הגדר משוקמת בימים אלה, היא תהיה גבוהה יותר ותקיף שטח נרחב יותר סביב המבנה. גדר כזאת עשויה לצמצם משמעותית כניסה לאתר.



מראה כללי של המבנה וקנקנים רחבי גוף בליבת קמרון חשוף

האגף הדרומי של המסבנה לפני ההתמוטטות



הסדק בקיר הצפוני לפני העבודות

התמוטטות האגף הדרומי על הגדר בחורף 2013

המסבנה, שימשה כבית בד, מפעל סבון ומאפייה וייתכן שגם לשימושים נוספים. היא נבנתה בשלבים שונים ובתקופות שונות. רק חלק מהמכלול ושלביו חשופים ומאחרים ניתן לראות שרידים שמרביתם מכוסים עדיין בשפכים ובמפולות.



חזית דרומית של
מבנה המסבנה
(על ידי מכללת שנקר,
קורס שימור מבנים,
מרצה: רבקה ויטל)

מצב פיסי:

המכלול לא טופל שימורית מעולם, מלבד תיקונים משמעותיים, שבוצעו ככל הנראה בשנות ה-20 או 30 של המאה העשרים, בעקבות רעידות אדמה באותן שנים. תיקונים אלה נעשו בבטון לא איכותי ולמרות שהייתה להם תרומה מסוימת לייצוב המבנה, הרי שכיום היא מוטלת בספק.

בבניין שלושה מפלסים, לא כולם נגישים. עיקר המפולות, שלא מאפשרות הבנה וטיפול יסודי יותר במבנה, הן במרכזו. בנוסף למפולות מהחורף האחרון, שדרשו פינוי שפכים מהיקף הבניין, היו אלמנטים רבים בסכנה, כולל כל הפינה הצפון-מזרחית של הבניין, בה נראים סדקים גדולים ותזוזה של הקירות. במכלול לפחות שני חדרי מרתף, האחד שימש כתנור חימום לאגן הברזל שנראה בקומת הקרקע וממנו עולה ארובת אבן. חלל שני לא נבדק. ייתכן שבמכלול חללי מרתף נוספים.

פרויקט 2013:

תמיכת הפינה הצפון-מזרחית בעזרת קורות פלדה, על יסודות יצוקים. זו העבודה המאסיבית ביותר בשלב זה של הפרויקט והיא נועדה למנוע הרס בלתי הפיך של הפינה. בעתיד ניתן יהיה לשקול פתרונות קבע בלתי נראים תוך פינוי התמיכות.



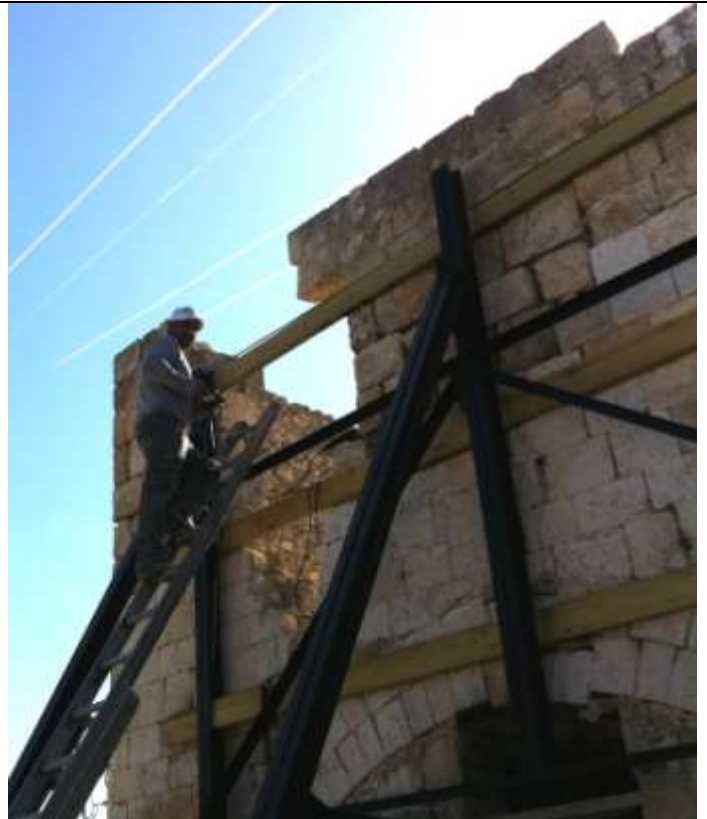
התמיכות בקיר המזרחי



הצבת תמיכות בקיר הצפוני



שילוב הקורות בקיר המזרחי



קורות רוחב משובצות בלחץ בין התמיכות לקיר הצפוני

ניקוי הסביבה הקרובה של הבניין ופינוי פסולת ושפכים מחלל קומת הקרקע של האגפים המזרחי והמערבי.
 חפירה מינימאלית לגילוי הרצפה, כחלק מהניקיון.
 תמיכה בעזרת פיגומי פלדה ועץ של תקרת האגף המזרחי, בין השאר כדי לאפשר עבודה בטוחה בשטח זה.



תמיכות זמניות באגף המזרחי, החלל המרכזי



תמיכות זמניות באגף המזרחי, החלל הדרומי

סגירה בבניית אבן של פתחים שונים בקומת הקרקע של הבניין.
הסגירה נועדה הן לתמיכה והן למניעת כניסה למבנה.



פתח הטאבון לפני העבודות



סגירת קשת בקיר הדרומי בחלל הטאבון



בסיס הקיר הסוגר לפני השחזור



שחזור קיר סוגר של פתח בקיר הצפוני של
המסבנה

ניקוי גגות ורצפות של המפלס העליון.
ממפלס זה הוסרו מפולות בנפח משמעותי, אשר הכבידו על קמרונות קומת
הקרקע.



כמות אדירה של מפולות על רצפות הקומה השנייה



שיקום רצפה בקומה העליונה לאחר ניקוי שפכים
ושחזור



מבט מדרום לאחר הטיפול באגף המזרחי של
הקומה השנייה



פינוי מפולות מהקומה השנייה עד לחשיפת
רצפות החדרים

שחזור והשלמת שלשה קמרונות באגף המזרחי של המכלול וקמרון נוסף בחלק הצפון-מערבי.
ההשלמות מאפשרות טיפול מבוקר בחלקים העליונים והן נועדו למנוע המשך התמוטטות שלהם ובעקבותיהם של חלקים נוספים של המבנה.



הנחת יריעות פוליאתילן למניעת ייבוש מהיר של הטיח

גמר שחזור קמרון דרומי באגף המזרחי



תחילת הקמת תבנית לקמרון הצפוני-מערבי



ייצוב אומנות לפני תחילת שחזור הקמרון הצפוני-מערבי



תחילת שחזור הקמרון הצפוני-מערבי



התבנית לקמרון הצפוני-מערבי



גמר שחזור הקמרון לפני מילוי מפלס הרצפה



שימוש באבנים אנכיות לשחזור הקמרון

השלמת ראשי קירות וגדמים של קמרונות שהתמוטטו, כולל פינוי צמחיה ומילוי מרווחים בין אבני הבניה.



מראה הקיר הצפוני לאחר מילוי המרווחים



מילוי מרווחים בין אבני הבניה



תמיכת הקשת מילוי וייצוב הליבה לאחר העבודות



ליבת קמרון חשופה לפני ביצוע העבודות



ליבת הקמרון לאחר ביצוע העבודות



ליבה חשופה של בסיס קמרון לפני מילוי וייצוב



הקיר המערבי לאחר ביצוע העבודות



העץ והצמחייה על הקיר המערבי

שחזור קשת מחודדת בקומה העליונה.
שני צידי הקשת המקוריים היו קיימים אך בסכנה מתמדת של התמוטטות.
ההשלמה מבטיחה את יציבות הקשת.



התבנית לשחזור הקשת ועליה אבני הקשת



הקשת המחודדת לפני שחזור



מבט על הקשת המחודדת מצפון-מערב



השלמת בנייה לצד הקשת המחודדת

תמיכה של קשת גדולה בקומה העליונה של האגף המזרחי. הקשת היא שריד אחרון למערכת הקרוי של הקומה ונותרה לעמוד כאשר הקמרונות עצמם התמוטטו. לצורך ביצוע התמיכה נדרש שחזור חלקי של הקמרון מתחת לקשת, ליצירת משטח להעמדת תבנית פלדה קבועה. הקשת הושלמה, תוקנה ונתמכה בקשת פלדה. השלמות אבן עתידיות עשויות לאפשר הסרת התמיכה, אולם איכותה ההנדסית והאדריכלית יכולה גם להצביע על כיוון עתידי של השלמות חלקו העליון של המבנה כולו, תוך שילוב אלמנטים קונסטרוקטיביים נוספים של פלדה.



שחזור הקשת התחתונה עליה הוצבה קשת המתכת



הכנת תבנית לשחזור הקשת התחתונה באגף הדרומי-מזרחי



מילוי המרווחים בין התמיכה לקשת האבן וייצוב בסיסי התמיכה



הצבת קשת המתכת התומכת את קשת האבן

פילוס חלקי של המילוי במרכז המבנה. חלק זה מלא במפולות של הקומה העליונה ולא ניתן לטפל בו בלי פינוי זהיר של המפולות. כל הקירות החיצוניים של המבנה נוקו לחלוטין מצמחיה. בוצעו השלמות בניה בכל מקום בו היו פערים בבניה. מולאו משקים בין האבנים ובכך, בנוסף לחיזוק המבנה, שופרה משמעותית חזותו החיצונית. עץ שצמח בצמוד לקיר המערבי של המבנה הוסר מכיוון שהוא גרם נזק למבנה.

עתידי:

בניין המסבנה הוא ייחודי ונדיר וכנראה שהוא מחביא בתוכו שלבי בניה מוקדמים. לא פלא שלא נהרס עם פינוי המבנים האחרים של העיר העתיקה. כדי לשמר אותו ובסופו של דבר לאפשר שימוש בו לטובת הקהל והמסחר באזור, יש לפנות שפכים ממרכז המכלול, להכין תכנית שימור מלאה, כולל השלמות (באבן או בדרך אחרת) ולמצוא למתחם שימושים. מהמבנה לא הוסרה הסכנה וחשוב שיישאר מגודר היטב וללא כניסת קהל.

לסיכום, הוצבו לראשונה בתולדות לוד שלושה שלטים מעוצבים ורב לשוניים. שלט אחד, המתאר את תולדות העיר העתיקה של לוד ואת מוקדי העניין שבה, הוצב בצמוד לכנסייה ולמסגד. שלט שני, המתאר את חאן חילו, הוצב בצמוד לשער הכניסה הראשי של החאן ושלט שלישי, המתאר את מסבנת אל-פאר, הוצב בפניה הדרומית-מזרחית של מבנה המסבנה.



כל העבודות, הן בחאן והן במסבנה, בוצעו ע"י צוות עובדים מנוסה בסוג זה של עבודות, בתכנון ופיקוח מקצועי של אדריכל, מהנדס, ארכיאולוג ואנשי שימור, תוך שימוש בטכנולוגיות מסורתיות ובעזרת חומרי מליטה ייעודיים לשימור (על בסיס סיד).

לצד אנשי המקצוע הרבים שהועסקו בביצוע העבודות המתוארות גייס צוות מכוון ישראלי לארכיאולוגיה תרומות נוספות וכן משאבים רבים של תלמידים, חניכי תנועת הצופים, משתתפי תכנית מסע ואחרים אשר השקיעו מאות רבות של ימי עבודה במסגרת הפרויקט, כחלק מהגישה של הארכיאולוגיה הקהילתית, על בסיסה מנוהל הפרויקט כולו.



סטודנטים של מסע וצופים אורתודוקסים
עובדים בחאן



תלמיד מטאטא רצפת חנות לאחר גמר חשיפתה



תלמידי הישיבה התיכונית בלוד בעבודה בחאן



תלמידים חושפים מפולות בחאן ח'ילו